

УДК 349.2

МІСЦЕ ТА РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІЙ СФЕРІ

Ярошенко О. М.,

д-р юрид. наук, професор,

професор кафедри трудового права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Соціальна держава є правовою демократичною державою, що проголошує найвищою цінністю людину і створює умови для забезпечення гідного життя, вільного розвитку й самореалізації творчого потенціалу особистості. Критеріями оцінювання ступеня соціальності правової демократичної держави названі: дотримання прав і свобод людини; проведення активної й сильної соціальної політики; забезпечення стандартів гідного життя для більшості громадян; адресна підтримка найбільш уразливих прошарків і груп населення, скорочення й ліквідація бідності; гарантії створення сприятливих умов для реальної участі громадян у виробленні й соціальній експертизі рішень на всіх рівнях влади й управління; додержання прав і гарантій, що визнають і розвивають систему соціального партнерства як основний механізм досягнення громадської згоди й балансу інтересів працівника й роботодавця при регулюючій ролі держави; гарантії, при яких будь-який господарюючий суб'єкт, будь-який власник повинен нести конкретну соціальну відповідальність; соціальна справедливість і соціальна солідарність суспільства, які забезпечуються на підставі розвитку акціонерної власності працівників, а також шляхом податкового перерозподілу доходів від багатих до бідних і більшого завантаження найбільш працездатних членів суспільства з метою допомоги менш працездатним; гендерна рівність чоловіків і жінок; участь усіх громадян в управлінні державними й громадськими справами, участь працівників в управлінні виробництвом, розвиток системи соціального партнерства; права й гарантії, орієнтовані на зміцнення сім'ї, на духовний, культурний і моральний розвиток громадян, насамперед молоді, на дбайливе ставлення до спадщини й наступності поколінь, збереження самотності національних та історичних традицій.

До головних чинників, що негативно впливають на становлення України як соціальної держави, належать такі, як: низька ефективність і надмірна витратність соціальної сфери; переважно фіскальний характер фінансування соціальної сфери; можливість здобуття конкурентних переваг за рахунок нехтування соціаль-

ною відповідальністю; відсутність реально функціонуючого ринку праці; неефективна структура доходів населення; нерозвиненість механізмів так званої «каналізації» доходів населення в заощадження; концептуальне нерозуміння соціального складника державної політики; відсутність системного підходу до формування державних соціальних гарантій, сучасного інструментарію вибору пріоритетів соціальної політики й механізмів її реалізації; неефективні соціальні програми; руйнування соціальної інфраструктури; недосконалість нормативно-правового забезпечення у сфері соціального захисту, брак єдиної системи соціального права, наявність численних суперечностей у законодавстві, що ускладнюють реалізацію конституційних прав громадян; глибока деформація механізму державного регулювання й розподілу результатів використання державної власності, що призводить до надмірного соціального розшарування й відчутної поляризації доходів; надмірна кількість задекларованих пільг; неналежне задоволення соціальних потреб найбільш незахищених прошарків населення.

Основний Закон, проголошуючи Україну соціальною державою, встановлює цілу низку норм щодо соціально-трудова права громадян, які є нормами прямої дії. Це право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, право на належні, безпечні та здорові умови праці, право на своєчасне одержання винагороди за працю, право на відпочинок, яке забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки тощо. Реалії засвідчують, що реалізація соціально-економічних прав загалом і трудових прав зокрема неможлива без активної участі держави.

У ході кардинальних реформ, які проводяться в Україні протягом останніх десятиліть, соціально-трудова сфера зазнала негативних деформацій значно більшою мірою, ніж інші галузі суспільного життя. Про це, зокрема, свідчать різке зниження рівня життя населення, зростання рівня безробіття, втрата мотиваційного потенціалу заробітної плати, зниження продуктивності праці тощо. Найчастіше порушуються норми трудового законодавства щодо: оплати праці; робочого часу і часу відпочинку; трудових договорів; правил ведення трудових книжок; укладання і виконання колективних договорів; трудової дисципліни. В останні роки ситуація, на жаль, має стійку тенденцію до погіршення.

Система конкретних заходів, спрямованих на життєзабезпечення населення, утворює соціальну політику держави. Вона здій-

снюється за такими основними напрямками соціальних відносин: ринок праці, зайнятість і безробіття; оплата й охорона праці; регулювання доходів і споживання товарів масового попиту; пенсійне забезпечення; надання адресної соціальної допомоги; соціальне страхування; соціальне обслуговування; освіта, професійна підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації; наука; охорона здоров'я; культура; фізична культура, спорт і туризм; демографія, сім'я, материнство, батьківство, дитинство, молодь; екологічна безпека, захист від природних і техногенних аварій і катастроф; захист соціально-економічних прав усіх категорій громадян.

Існують два основних підходи до визначення ролі держави в соціальній політиці.

Прихильники першого вбачають у державі організатора соціальної політики, що задає порядок і регламенти відносин соціальних груп і визначає місце кожної із груп в суспільстві. Соціальна політика при цьому втрачає властивості процесу взаємодії соціальних груп як її суб'єктів, вона все більше перетворюється на сукупність державних заходів щодо зміни умов життя і параметрів соціального становища конкретних соціальних груп.

Представники другого підходу виходять із того, що роль держави у соціальній політиці полягає у наступному: держава забезпечує включеність людини в суспільство; держава забезпечує найкращі серед можливих умови для розгортання соціальної активності своїх громадян; держава не відбирає у громадян і соціальних груп їх суспільної суб'єктності, а тому не культивує патерналістських форм державної соціальної політики; держава утворює простір для суспільних можливостей, захищених від свавілля приватної сили, від руйнівного впливу ситуативної переваги сил на відносини соціальних груп із протилежними інтересами.

Виходячи із вищевказаного, вважаємо, що основними пріоритетами соціальної політики України у сфері праці повинні стати:

- вдосконалення трудового законодавства (зокрема забезпечення розроблення і прийняття Трудового кодексу України);
- удосконалення системи моніторингу та прогнозування ситуації на ринку праці;
- забезпечення збалансованості професійної освіти і попиту на робочу силу;
- стимулювання економічної активності населення;

- широка інформаційно-роз'яснювальна робота серед населення щодо трудових прав та способів їх захисту, переваг легальної зайнятості;

- створення гарантійного фонду для забезпечення захисту грошових вимог працівників у разі банкрутства роботодавця;

- розвиток кадрового потенціалу;

- підвищення якості робочих місць;

- розроблення механізму реалізації міжнародних договорів про взаємне працевлаштування та соціальний захист трудящих-мігрантів, стороною яких є Україна;

- створення дієвих механізмів легалізації доходів громадян, які працюють за кордоном;

- підвищення ефективності нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства.

При цьому вдосконалення законодавства є не чим іншим, як реалізацією соціальної функції держави, забезпечення права кожної людини на гідне життя. Подальше розроблення нормативної бази соціального розвитку має здійснюватися на основі принципів: соціальної справедливості і перш за все рівності соціальних прав усіх громадян; індивідуальної соціальної відповідальності – обов'язку громадян докладати максимум зусиль для самозабезпечення і самодопомоги; соціальної солідарності – формування такої системи відносин, за якої все суспільство протистоїть соціальним труднощам як єдина, злагоджена система; соціального партнерства, дотримання усіма сторонами досягнутих домовленостей; соціальної компенсації – створення для громадян системи компенсації обмежень, обумовлених їх соціальним статусом; соціальних гарантій, що передбачають надання громадянам гарантованого мінімуму соціальних послуг; субсидіарної підтримки громадських ініціатив у вирішенні проблем соціального розвитку.

Для соціальної держави характерним є постійний діалог людини з державою у сфері політики, економіки, культури. Основою матеріального забезпечення такого діалогу є інноваційний розвиток інформаційних технологій, що виникли в результаті науково-технічного прогресу і є засобами подальшого розвитку останнього. Інноваційний розвиток збагачує свідомість населення, задовольняє його соціальні та політичні інтереси й вимоги, що сприяє позитивним змінам функціонування інститутів держави в різноманітних сферах.